

ուշադրութիւն դարձնել և յաջողիլ ըստ արժանւոյն բարեկարգելոյ զայն, միանգամայն օգտակատ և արդիւնաւոր կացուցանել վասն Ազգի և Եկեղեցւոյ մերոյ:

Մ Ա Յ Ի Ե Ն Ի Լ Ե Ջ Ո Ի .

(Երբեք չի կրնար լինել):

№ 20.

Խառն րառերում անտեղի է դրված «պղի», «Կատեղից մինչև Երևան մանր մանր քրեղան», հանելուկի մեկնութիւնը չըկայ:

Այստեղ կամ պիտի թարգմանվէր Журавль и Папы յօդուածը, կամ նրա տեղ մէկ ուրիշը դրուէր. կարգալու նիւթը շատ քիչ է:

№ 24.

Անդամանդն էլ, կայծակներն էլ (կայծաքարն էլ?):

Խուզած գառներին էլ Աստուած տաքացնումէ (խուզած ոչխարին Աստուած տաքութիւն փչեց): Овечка վերեւում «գառն», է թարգմանած, ներքեւում «ոչխար», Подъехала въ поле. փաղեց դէպի դաշտը. ոչ, «փաղեց դաշտը», А кь осени уней, Իսկ աշնանը նորա . . . ոչ. իսկ աշունքադէմ նրա . . . որովհետեւ բուրդը աշունքին չբուսաւ, այլ դարուքուայ ու աշունքուայ միջոցում, աշունքադէմ, կամ թէ՛ ինչպէս ասում են (Մոզզովում) աշունքութիւն:

№ 25.

«Որը», բառը այստեղ անտեղի է, որովհետեւ որբութիւնը ո'չ ազգակցութիւն է, ո'չ էլ խնամութիւն, այլ վիճակ, դրութիւն:

Հանելուկ (Թարգմանած). երկու մայր, երկու աղջիկ, մէկ մեծ մայր իւր թոռնովը, լայց ամենը երեք են: (Մեծ մայր, աղջիկ, թոռն):

№ 26.

Աղքատ (Ничи?) բառը անյարմար է այստեղ. նա ո'չ հասակ է նշանակում. ո'չ էլ պարապմունք, այլ փէճակ, Երբեք չի կրնար լինել: Ուրիշ բան էր Երբեք չի կրնար լինել:

Պատուը ու Ուղտը յօդուածը այնքան զուարճալի չէ երեսմաների համար դուցէ լեզուի և ծանր ոճի պատճառաւ: Երիտասարդի փոխանը այս-

տեղ յայտնի չէ պարզ. Թագաւորը հրամայումէ արժանաւոր պատիւ նշանակել, բայց նշանակվեցաւ և կատարվեցաւ: Բացի սրանից՝ ո'վ պիտի նշանակէր արժանաւոր պատիւ. միթէ ինքն չէ՞ր իմանում, թէ ի՞նչ պատժի արժան էր նա և չէ՞ր կարող էն րոպէին կատարել տալ իւր կամքը: Երեսմաների րարցականութեան վերայ փոքր իշատէ ազդեցութիւն ունեցող բաների վախճանը պէտք է խիստ պարզ և շեշտելով նկարագրել, ու առհասարակ նրանք միշտ կամենում են ամենայն բանի վերջը իմանալ:

Հարկաւոր է նկատել, որ երբ ժողովրդական կեանքից երեսմաների համար քաղուածներ ենք անում, պէտք է, շատ չփոխիխել նրանց բառերը և ասելու ձևեր, թէ չէ՛ նրանք կորցնում են իրանց հետաքրքրականութիւնը: Այսպիսիները մարդու գրականական լեզուով գրելով բոլորովին կերպարանափոխվում են:

№ 27.

Եջմիածին և Մասիս ո'չ քաղաքներ են, ո'չ էլ գետեր, ուրեմն «Քաղաքներ և գետեր», վերնագրիս տակ չեն կարող մտնել:

Հանելուկ (Ուսանելիք). Էն ո'վ է. որ գետի վերայ առանց դանակի, կացնի, ուրազի և սնպերի կամուրջ է շինում: (Զմեռը):

№ 29.

«Իմանա՛հ գառը եօթը մայր կը ծծի», կարծեօք՝ սխալ է այս, պէտք է լինի՝ «Շողովքոր գառը օխտը մեր ա ծծել (կամ՝ կծծի)», խոնարհը չի կարող եօթը մայր ծծել. շողովքորը (շողովքորձող, քծնող, ողբող) կարող է:

Սօսնի (սօսի, չինար?). Милосердіе, добродѣтель, и пороки բառերը՝ բարեարտութիւն, արժանաւորութիւն, և պակասութիւն են թարգմանուած. բայց ճիշդն է՝ ողորմածութիւն, առաքինութիւն և մղութիւն:

№ 30.

Այս և յետագայ յենրի վերնագրերի սկզբում «թէ», բառը աւելորդ է:

«Զոհ», (մատաղ?) բառը այստեղ անյարմար է, նրան եկեղեցւում չենք տեսնում:

«Մեղունք», յօդուածում՝ խոտերի թերթերը (թերթերը). — Ուրեքեք եւ ընկեր (զարմեշարեց իւր ընկերին). — «Այ խնձորի ծառ», բաւական էր ասել՝ խնձորի, և ըն:

№ 31.

Լաւ կլինէր, տօները ժամանակի կարգով դասաւորել, որպէս նրանք տօնվում են եկեղեցւում:

Ժ.

Մեր սովորութիւններից մէկն էլ այս է. երբ չունինք՝ գանգատուում, աղաղակում և արտոնջում ենք, թէ՛ զուրկ ենք, էսպէս ենք, էնպէս ենք. բայց երբ ունինք՝ չենք կամենում օգուտ քաղել այդ ունենալից և աւելի գիտակցաբար ու զգացմունքով վայելել դրան: Ահա՛ բաւական ժամանակ է, որ մեզանում լոյս է տեսել Պետերբուրգի Հայ ուսանողների Գէօրգի Լեւոն-Պէտրոսի աշխատութիւնը — ՀՐԱ-ՀԱՆԳ-ԿԱՐԻՒԱԼ ԵՒ ԳՐԵԼ ՈՒՍՈՒՑԱՆԵԼՈՒ, բայց մեր մէջ դեռ չէ մտել սկզբնական ուսումը այն բնական, ամենահեշտ և արդիւնաւոր ոճով սկսել (բացառութիւնները, եթէ կան, անօգուտ են ընդհանուրի համար). սա մէկ դառն երեւոյթ է: Հատ տեղերում թէ՛ Հրահանգը և թէ՛ խոշորատիպ տառերի թերթերը ծալած թողն մէջ ընկած են. էլ ի՞նչ սրտով, ո՞ւմ համար պէտք է աշխատեն հիմնաւոր կրթութիւն ստացած կամ ստացող մարդիկ: Ժողովուրդը դրանց աշխատութիւնները գնահատելով ու իրան մէջ մտցնելով պատճառ կրտայ նրանց՝ իրանց լուսման աղբի գանձանակը. քցելու:

Մենք խորհուրդ ենք տալիս թէ՛ դպրոցներում և թէ՛ ընտանիքներում կարգաւ գրելը Մայրենի Լեզուի այբբենարանի (Վիս այբբենարանների մասին մտածել անգամ չէ կարելի) վերայ չըսկսել, այլ վերեւ յիշած խոշորատիպ շարժուն տառերով՝ Հրահանգի խրատներին համաձայն, սրա զանազանութիւնը անչափ է և օգուտը շատ մեծ ու հիմնաւոր: Այբբենիկը հաստատ սովորելուց յետոյ՝ թո՛ղ սկսեն Մայրենի Լեզուն:

ԺԱ.

Ուսումնարաններ բաց անելով ու ցանկանալով, որ ուսումը ամենքի համար մատչելի լինի, մենք անպատճառ պէտք է հնարներ որոնենք՝ ամենատեսակ դպրոցական պիտոյքները և միջոցները հնչողութեամբ, թնթեմ գնով ձեռք բերելու:

Մեր սկզբնական Դպրոցներում ուսանելու առարկաների շարքում են Սրտագիտութիւնն ու երգեցողութիւնն էլ: Այստեղ սովորող երեխաները համարեա կարելի է ասել, բոլորն էլ ժողովրդի ստորին դասիցն են, ասել թէ՛ նրանց համար շատ դժուար է ուրիշ անհրաժեշտ հոգսերը ունենալուց յետոյ՝ միևնոյն ժամանակ մի քանի զանազան դասագրքեր ունենալու հոգսն էլ քաշել. չունենցողի համար կուպէկներն ու արտախններն էլ մեծ բան են: Բագի դրանք, ո՞վ չգիտէ, որ մեր բարի ծնողներից շատերը խիստ անհամբեր են դէպի այն բանը, որ մի զիւրք կամ տետրակը չըպրծած, չըգէն գցած՝ աշակերտից պահանջում են՝ որ ուրիշը բերի:

Յայտնի բան է, որ սկզբնական դպրոցներում Սրտագիտութիւնից շատ բան չեն կարող անց-

կենալ, թէ՛ և ուսուցիչները զլուխ էլ տրաքացնեն, աւելորդ և մինչև անգամ վնասակար է 7-10 տարեկան երեխաներին անգիր անել տալ կամ թուութիւններ սովորացնել կրօնի բարձր դադափարներ և հաւատոյ վարդապետութիւններ: Այստեղ — սկզբնական դպրոցներում միայն բաւական է (և աւելին զլուխ էլ չի պալ), որ իմանան ամենահարկաւոր աղօթները և զլուսւոր բարեպաշտութեան կանոնները, իսկ հաստատուն կրօնական — բարոյական հիմքի վերայ նրանք պիտի կանգնեն, աւելի բնականաբար, ծնողների և ուսուցիչների կենդանի օրինակներից և կենդանի խօսքերից: Բայց կրօնական դասագրքեր այդ մանրիկների ձեռքը տալու հետեանքը այն է, որ նախ՝ գրքերի զիւրք կձանրանան ծնողների կամ՝ դպրոցների վերայ երկրորդ՝ թանկագին ժամանակը անշահ կը անցկենայ և երրորդ՝ որ աւելի ցաւալին է, նրանց քնքոյշ սրտերում կը տարրանայ անտարբերութիւն ու անզգայութիւն դէպի կրօնը, որի բարձր խորհուրդը այդպէս տարածւած անհնարին էր նրանց հասկանալ: 2Է. բնութեան հետ պատեւրազմելը անկարելի է, ամեն բան իւր ժամանակը ունի. թո՛ղ նրանք քիչ զարգանան հոգեպէս և մարմնապէս, որ յետոյ կարողանան գիտակցաբար ուսանել կրօնը, ու նորա մէջ գտնել իրանց համար ծայրագոյն միջթարութիւններ և ամուր նեցուկներ կեանքի փորձանքների դէմ:

Երգեցողութեան գալով՝ պիտի ասենք, որ ամենայն երեխայ, առանց բացառութեան սկոի, ծագման, և լին. պարտաւոր է իմանալու ազգային և միւս ամենահարկաւոր երգերը, որի օգուտները անչափ են: Բայց ի՞նչպէս սովորացնենք երեխաներին այս անհրաժեշտ կարեւորութիւնը: Բնականացի սովորացնելը անհնարին է. քանի՞ մէկին սովորցնես անգիր, և կարո՞ղ են առանց աչքը մի բան տեսնելու կանոնաւոր սովորել և միտները պահել. — ի հարկէ, ոչ: Մեր մէջ էլ էնպիսի մանր տետրակներով տպած՝ երգերի մէկ ժողովածու էլ չըկայ, որ կարողանաս առնել ու բաժանել էժան գնով. իսկ եղած երգարանները ձեռք բերելը անկարելի է՝ նրանց թէ՛ ծախքի թանկ են, իսկ ոմանց մէջ չըկան բոլոր խիստ հարկաւոր երգերը: Ուրեմն մնում է միայն մի բան — արտագրել կամ տպագրածից և կամ (ոչ միշտ անսխալ) ձեռագիրներից. բայց դրան հետեանքը թէ՛ որքան դառն է՝ կիմանան այն պարոնները, որոնք սկզբնական դպրոցներում են պարապում: Այդպէս արտագրելով երեխաները —) կորցնում են շատ ժամանակ, որ պէտք է դորձածուէր նրանց մտաւոր զարգացման համար. Է) ամեն կողմից աղաւաղում են գրուածքի արտաքին, ուրեմն և ներքին շենքը. Է) հենց փոքրուց սովորում են շտապով առանց հաստատուն ուշադրութեան բան շինել գրելովից հանել. Գ) փոքրուց, սկզբից փչացնում, տը-

գեղացեալում են իրանց ձեռքը և սխալ գրելու սովորութիւնն ստանաւ, և ինչ և ինչ:

Աւստի անշաղի լաւ կրկնէր, եթէ Մայրենի Լեզուին վերջը դրուէին այն բոլոր գիտելիքը, ինչ որ առաջին և երկրորդ տարիներէ ընթացքում ծխական դպրոցների մէջ պատի անց կենան երեւոյթը: այսպիսով մեծ լաւութիւն արուած կրկնէր թէ մանուկներին, թէ ծնողներին, ու այն ժամանակ եթէ մի քիչ էլ թանգաւուն լինէր՝ դարձեալ փոյթ չէր, աչքի առաջի ունելով միւս բազմատեսակ օգուտները: Ազդիղ է այժմ էլ Մայրենի Լեզուին վերջը կան մի քանի աղօթքներ և երգեր, բայց մեր ասածը այսպէս չէ: Եզգային և միւս երգերից՝ մեր ասած նպատակի յարմար ենք համարում յետագաներս:

Քուն եղիր, պալաս, Մայր Երաքսի ափերով: Մայրենի Լեզու, Հայրենիք օրրազան, Ա՛հ, ի՞նչ անոյշ՝ Տէր, կեցո, Թէ իմ աչեօր, Եփսոս քեզ, Հայոց խեղճիկ ժողովուրդ, Արիք Հայկազունք, Զինուորս երգերը, Ընարած գառին, Արիք որ երթամք, Բաժակներ առնունք, եղբարք, Քեզ ողջօյն զուարթուն, Գիւզական աղջիկ եմ ես զամբիւղաշէն, Ի բիւր ձայնից լնութեան շքեղ, Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ, Աւրախ լինինք, եղբարք, քանի որ կտրիճ ենք, Մեզնից շատ առաջ կարմի թագաւոր, Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից, Ինձ համար չէ, Մեր Հայրենիք թշուառ անտէր, Լքցրէք եղբարք, ձեր բաժակները, Հայոց աղջիկներ, Հիմի էլ լսենք, Հիմի էլ խօսենք, Մեր քաջ Հայոց զօրութիւն, Գարունն է եկել նախշուն թւերով, Ահլիքն փարզ, փրջին փարզ, Տէր, կեցո զՀայաստան, Փութա առ մեզ նախաշուն կաքաւ, Քրնէ, քրնէ, սիրուն որդի, Ի՞ր հեռանաս, Պարկիշտասուն կոյս գեղեցիկ նազելի (Միք, Պատկանանցներ), Արկածք Հայոց ժամանակին, Բամբք որոտան, Ահա հրեշտակ ոսկեփետուր, Արդիք քաջ Հայկախ արիք ընդ առաջ, Ահա մեզ փառք ձեռք ձգելու ժամանակ, և այլ ժողովրդական ու մի քանի էլ եկեղեցական երգեր, որոնց ձեռք բերելը դժուար չէ:

Արծնագիտութեան մասին չըզիտուք, Ի՞նչ ասենք, ցաւալի է, որ մինչև այժմ դեռ չէ որոշուած ու ընդհանրացած մեր բոլոր ուսումնարաններում միատեսակ աղօթքներ և մաղթանքներ, որոնք երևոյաներին հարկաւոր է իմանալ թէ զրգրոցում և թէ կեանքում: Մէկ կրօնական դասադրութիւն (եթէ կան այդպիսիքը մեղանում) ուրիշ աղօթքներ կան, միւսումը ուրիշները, երրորդումը՝ դարձեալ ուրիշները, և ինչ: Բայց գիտելով, որ այդպիսի խորհրդաւոր բաներում անպատճառ հարկաւոր է Դ՛ւր՝Ի՛նչ՝ յուսով ենք, որ Աւհաբառ Վաթիկանի խնամքով որոշուին այսպիսիները և պաշտօնական ձևով ընդհանրանան շուտով: Իացի գրանից՝ ի՞նչ կրկնէր որ առաջին երկու — երեք տարիներում՝ դեռահասներին սովորացնելու աղօթքները մաքուր աշ-

խարհաբառ լինէին — հիներից յարմարեցրած կամ նորից յօրինած, այն ժամանակ սովորողները փոքր ի շատէ գիտակցաբար կսովորէին, ու հիմիկուայ պէս լոկ անհասկանալի բառեր չէին անգիր անիլ ու մի քանի օրից խալառ մոռանալ: Մի՞թէ աշխարհաբառով չէ՞ կարելի Աստուծու հետ խօսել, ու նա էլ մի և նոյն Հայ ազգի լեզուն չէ: Ի հարկէ, լաւ էր, որ նախնեաց լեզուն հասկանալին մանուկները (մեծերից չեմ խօսում գեռ), բայց ի՞նչ անելք, երբ սրանց համար մէկ օտար լեզուի պէս է այն, միակ հնարքը այս է — պէտք է երեխան աշխարհաբառի մէջ զարգանայ, որ նրան միջնորդութեամբ կարողանայ զբարաւոր գիտակցաբար ուսանել: Տայ Աստուած ուրեմն, որ մեր Հոգեւոր Տէրը անօրէնութիւն անէ սորա համար, փութով որոշէ ծխական դպրոցներում անցնելու Արծնագիտութեան կուրսը — աղօթքները և բարեպաշտական կանոնները, որոնք յայտնի բան է, կարելի է մտցնել Մայրենի Լեզուին մէջ երկրորդ տալարութեան ժամանակ:

ԺԲ.

Պ. Ն. Տէր — Աւստիանցը խոստանում է Մայրենի Լեզուի երկրորդ տալարութիւնը պատկերներով և գեղադրութեան օրինակներով լոյս ընծայել: Սորանից, եթէ միայն կարելի խնամքով անուի, կենդանութիւն է ստանալու Մայրենի Լեզուն, պատկերները փոքր ի շատէ հայեցողական կրթութիւններին կօչնեն, իսկ գեղադրութեան օրինակների կարօտութիւնը մեր մէջ շատ մեծ է, ծաւալի է ասել, որ այսբան ուսումնարանների ունիւք, բայց մէկ օրինաւոր գեղադրութեան օրինակ, ամենեւին, իւրաքանչիւր ուսումնարան կամ ուսուցիչ սովորացնումէ այդ բանը որպէս ի՛նչ է սովորել կամ գիտէ: Աւրեմն եթէ պարտին հնար լինէր մի քանի գիտաւոր Հայաբնակ տեղերից գեղադրութեան զանազան ձեռագիր օրինակներ պահանջել (մենք էլ խոստանում ենք ուղարկել, եթէ պահանջելու լինի), ու ամենի բաղդատութիւնից յետոյ լոյս դնել մէկ այնպիսի 3-4 կամ 4-5-6-7-8, որը բացի գեղեցկութիւնից, արագադրութեան համար յարմար և ժամանակի խոնարհութեան կողմից էլ ձեռնուտ լինէր, — մեծ բարութիւն կանէր հասարակութեանը: Ի որհուրդ ենք տալիս պարտին այս անելիս երկու բանի վերայ ուշք դարձնել — որ գրելու ժամանակ բոլոր տառերը միեանց կպած լինեն, որովհետեւ հատ հատ կամ մէկ մէկ գրելը շատ անյարմարութիւններ ունի (Եւ Բ.), որ, որքան կարելի է հորիզոնական գծերը (օրինակ, Ե, Է, Ը, Դ, Վ, Լ, Եւ, տառերում) կարծանան և կամ համարեալ թէ ունշանան, դրանք շատ արգելքների պատճառ են դառնում միշտ: Այլև խորհուրդ ենք տալիս Աւշինեկո գրքում եղած սկզբնական նկարչութեան օրինակներն էլ մտցնել Մայրենի Լեզուի

